

Ամերիկյան գրականություն, Արձակ, Պատմվածք

**Արտատպված է՝ XX դարի արտասահմանյան արձակ, հատոր 1 (անգլո-ամերիկյան պատմված), Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1984:
Ծանոթագրությունները՝ Ս. Ե. Փանոսյանի:**

Օ. ՅԵՆՐԻ

ՄՈԳԵՐԻ ԸՆԾԱՆԵՐԸ

Թարգմ. Ալբերտ Խաչատրյան

Մի դուրս ութսուներեք ցենտ: Ընդամենը այդքան էր: Որից վաթսուներեք ցենտ՝ մեկ ցենտանոց մետաղադրամներով: Դրանցից յուրաքանչյուրի համար հարկ էր եղել սակարկել նպարավաճառի, բանջարավաճառի, մսագործի հետ այնպես, որ մինչև ականջները կարմրել էր այն համր դժգոհությունից, որ առաջացրել էր նման խնայողությունը: Դեղյան երեք անգամ նորից հաշվեց: Մի դուրս ութսուներեք ցենտ: Իսկ վաղը Ծննդյան տոներն¹ են:

Միակ բանը, որ մտում էր անել, փոքրիկ էր հնամաշ օթոցին ու արտասվելը: Դեղյան հենց այդպես էլ վարվեց: Այստեղից էլ առաջ է գալիս փիլիսոփայական եզրահանգում, որ կյանքը բաղկացած է արցունքներից, հառաչներից ու ժպիտներից, ընդ որում՝ հառաչները գերակշռում են:

Մինչ տանտիրուհին կանցնի այդ բոլոր փուլերը, այժի անցկացնենք տունը: Փոքրիկ բնակարան՝ շաբաթը ութ դուրսով: Կահավորանքը վկայում էր ոչ թե աղաղակող աղքատության, այլ համեստորեն լռող չքավորության մասին: Ներքևում՝ շքամուտքի դռանը, նամակների արկղիկն է, մի արկղիկ, որի անցքից հնարավոր չէ խցկել ոչ մի նամակ, և էլեկտրական զանգի կոճակը, որից ոչ մի մահկանացուի չի հաջողվի սեղմելով որևէ ձայն դուրս բերել: Դրան կցված էր «Մր. Ջեյմս Դիլինգհեմ Յունգ» մակագրությամբ մի քարտ: «Դիլինգհեմը» բարեկեցության ոչ վաղուցվա շրջանում ծավալվել էր ամբողջ երկարությամբ, երբ վերոհիշյալ անվան տերը շաբաթական երեսուն դուրս էր ստանում, իսկ այժմ «Դիլինգհեմ» բառի տառերը խամրել էին, ասես լրջորեն խորհելով. չկրճատվե՞ն արդյոք, դառնալով սոսկ համեստ ու անհավանական «Դ»: Սակայն, երբ միտքը Ջեյմս Դիլինգհեմ Յունգը գալիս էր տուն և բարձրանում վերին հարկ, նրան մշտապես դիմավորում էին «Ջիմ» բացականչությունն ու քնքուշ գրկախառնությունները միսիս Ջեյմս Դիլինգհեմ Յունգի, որին ձեզ արդեն ներկայացրել ենք Դեղյա անվամբ: Իսկ դա, հիրավի, շատ հաճելի է:

Դեղյան դադարեց արտասվելուց և խավափնչիկով թեթևակիորեն դիմափոշի քսեց այտերին: Այժմ նա կանգնել էր պատուհանի մոտ և թախիծով նայում էր գորշ բակի երկայնքով ձգվող գորշ ցանկապատի վրա ճեմող գորշ կատվին: Վաղը Ծննդյան տոներն են, իսկ ինքը միայն մեկ դուրս ութսուներեք ցենտ ունի Ջիմին նվեր գնելու համար: Ամիսներ շարունակ բառացիորեն տնտեսել էր յուրաքանչյուր ցենտը, իսկ եղածն ընդամենը այդքան էր: Շաբաթը քսան դուրսով հեռու չես գնա: Ծախսերն ավելի շատ դուրս եկան, քան նախատեսել էր: Միշտ էլ այդպես է լինում: Ջիմին նվեր գնելու համար ընդամենը մեկ դուրս ութսուներեք ցենտ: Իր Ջիմի համար: Քանի-քանի բերկրալի ժամեր էր անցկացրել, մտածելով՝ ինչ գեղեցիկ բան նվիրի նրան Ծննդյան տոներին: Ինչ-որ առանձնահատուկ, հազվագյուտ, թանկարժեք մի բան, որը գեթ փոքր-ինչ արժանի լինի Ջիմին պատկանելու մեծ պատվին:

Մի մեծ հայելի էր դրված լուսամուտների միջև: Երբեկիցե ամիս ունեցե՞լ էք նայել ութսուներեք ցենտ ութսուներեք ցենտ բնակարանում դրված հայելու մեջ: Դիտելով նրա նեղ փեղկերում արտացոլվող իրար հաջորդող փոփոխությունները, շատ նիհար ու շարժուն մարդը կարող է բավականին ճիշտ պատկերացում կազմել իր արտաքինի մասին: Նրբակազմ Դեղյային հաջողվել էր հասնել այդ արվեստին: Հանկարծ նա հեռացավ լուսամուտի մոտից և նետվեց դեպի հայելին: Աչքերը փայլում էին, սակայն քսան վայրկյանի

¹ Ծննդյան տոներ – Հիտուս Զրիստոսի ծննդյան օրվան նվիրված ամենամյա կրոնական տոնակատարություն, որը նշվում է ԱՄՆ-ի գրեթե բոլոր նահանգներում դեկտեմբերի 25-ին:

ընթացքում երեսին գույն չմնաց: Արագ շարժումով հանեց հերակալները և արձակեց մազերը:

Ի դեպ, Ջեյմս Դիլինգհեմ Յունգ գույզը իր հպարտությունը կազմող երկու թանկ բան ուներ: Մեկը Ջիմի՝ հորից և պապայից ժառանգած ոսկե ժամացույցն էր, մյուսը՝ Դելլայի մազերը: Եթե Սաբայի թագուհին² ապրեր դիմացի տանը, գլուխը վանալուց հետո Դելլան անպայման լուսամուտի մոտ կչորացներ արձակած մազերը հատուկ նրա համար, որպեսզի ստեմացներ նորին մեծություն թագուհու բոլոր զգեստների ու զարդերի փայլը: Եթե Սողոմոն թագավորը³ որպես բարապան ծառայեր նույն տանը և նկուղում պահեր իր ողջ հարստությունը, նրա մոտով անցնելիս, Ջիմը ամեն անգամ գրպանից կհաներ ժամացույցը հատուկ նրա համար, որպեսզի տեսներ, թե ինչպես է նա նախանձից փետում մորուքը:

Եվ ահա Դելլայի մազերը, ջրվեժի շագանակագույն ջրերի նման փայլելով ու շողշողալով, իջան ծնկներից ներքև ու թիկնոցի պես պարուրեցին գրեթե ողջ մարմինը: Սակայն Դելլան, նյարդայնանալով ու փոթկոտոլթյամբ, իսկույն նորից հավաքեց վարսերը: Այնուհետև, ասես տարակուսելով, մի պահ անշարժացավ, և արցունքի երկու-երեք կաթիլ ընկան հնամաշ կարմիր գորգին:

Հնամաշ, դարչնագույն ժակետն ուներին, հնամաշ, դարչնագույն գլխարկը գլխին, շրջագեստը փողփողացնելով, տակավին չչորացած արցունքի կաթիլների փայլն աչքերում, նա արդեն սլանում էր ներքև, փողոց:

Ցուցանակը, որի մոտ կանգնեց, ավետում էր. «Մադամ Սոֆրոնի, մազերից պատրաստված ամեն տեսակի արտադրանք»: Դելլան վազելով բարձրացավ երկրորդ հարկ և, դժվարությամբ շունչ առնելով, կանգնեց:

— Մազերս չե՞ք գնի,— հարցրեց մադամին:

— Մազեր գնում եմ,— պատասխանեց մադամը: Հանքե ձեր գլխարկը, ապրանքը պետք է տեսնեմ: Կրկին կոհակեց շագանակագույն ջրվեժը:

— Զսան դոլար,— ասաց մադամը, հմտորեն ձեռքում ծանր ու թեթև անելով թանձր մասսան:

— Շտապ տվե՛ք,— ասաց Դելլան:

Հաջորդ երկու ժամն անցավ վարդագույն թևերի վրա (ներողություն եմ խնդրում ծեծված փոխաբերության համար): Դելլան վազվզում էր խանութներում՝ նվեր փնտրելով Ջիմի համար:

Վերջապես գտավ: Տարակույս չկար, այն ստեղծված էր Ջիմի, միայն Ջիմի համար: Նման բան մյուս խանութներում չգտնվեց, թեև շատ էր փնտրել: Դա գրպանի ժամացույցի պլատինե շղթա էր, որը գերում էր ոչ թե իր ցուցադրական փայլով, այլ պարզ ու անպաճույճ զարդանախշով, անթերի որակով,— այդպիսին պետք է լինեն բոլոր լավ իրերը: Այն թերևս կարելի էր արժանի համարել այդ ժամացույցին: Հենց որ Դելլան տեսավ շղթան, իսկույն հասկացավ, որ այն պետք է պատկանի Ջիմին: Դա այնպիսին էր, ինչպիսին էր Ջիմն ինքը. Համեստություն և արժանապատվություն, հատկանիշներ, որոնք բնորոշ էին երկուսին էլ: Հարկ եղավ դրամարկդ մուծել քսանմեկ դոլար, և Դելլան շտապեց տուն՝ գրպանում ութսուկոթ ցենտ: Այդպիսի շղթայով Ջիմը ցանկացած հասարակությունում չի ամաչի հանել ժամացույցը և իմանալ, թե ժամը քանիսն է: Որքան էլ հրաշալի լիներ նրա ժամացույցը, այնուամենայնիվ նա հաճախ էր գողուկի նայում դրան, քանզի կախված էր կաշվե անպետք փոկից:

Տանը Դելլայի աշխուժությունը հանդարտվեց, իր տեղը զիջելով շրջահայեցողությանն ու հաշվենկատությանը: Նա վերցրեց մազերը գանգրացնելու ունելին, վառեց գազն ու սկսեց

² Սաբայի թագուհի – ըստ «Աստվածաշնչի» աչքի է ընկել անկրկնելի գեղեցկությամբ ու հարստությամբ: Սողոմոն թագավորի իմաստնությամբ տարված՝ մեկնել է Երուսաղեմ և ճոխ նվերներ ու գանձեր ընծայել նրան (տե՛ս Գ. Թագավորաց, գլ. Ժ):

³ Սողոմոն թագավոր – Դավթի որդին, Իսրայելա-Հուդայական թագավորության արքա (մ. թ. ա. 965-928թթ.): Անցկացրել է վարչական ռեֆորմներ, նպաստել կրոնական պաշտանմունքի կենտրոնացմանը: «Աստվածաշնչի» համաձայն աչքի է ընկել արտասովոր իմաստությամբ ու հարստությամբ: Համարվում է նշանավոր «Երգ-երգոցի» հեղինակը:

շտկել այն ավերածությունները, որ պատճառել էր մեծահոգությանը զուգակցած սերը: Իսկ դա, բարեկամներս, միշտ էլ ծանր աշխատանք է, հսկայական աշխատանք:

Քառասուն րոպե էլ չէր անցել, երբ նրա գլուխը ծածկվեց շատ մանր խոպոպիկներով, որոնք նրան զարմանալիորեն նմանեցրին դասերից փախած փոքր տղայի: Դեղլան երկարատև, քննախույզ մի հայացքով նայեց հայելու մեջ:

«Դե,— ասաց նա ինքն իրեն,— եթե Ջիմն իսկույն չսպանի ինձ, հենց որ տեսնի, կվճռի, որ նման եմ քոնի այլենդյան⁴ խմբերգչուհու: Սակայն ինչ կարող էի անել, ախ, ինչ կարող էի անել, երբ ընդամենը մի դուլար ութսունյոթ ցենտ ունեի»:

Ժամը յոթին սուրճն արդեն պատրաստ էր, և շիկացած թավան գագոջախի վրա սպասում էր ոչխարի մսից կոտլետներին:

Ջիմը երբեք չէր ուշանում: Դեղլան ձեռքի մեջ սեղմեց պլատինե շղթան և նստեց սեղանի ծայրին մոտ, մուտքի դռանն ավելի մոտիկ: Շուտով լսեց ներքևի սանդուղքից եկող նրա ոտնաձայները և մի պահ գունատվեց: Նա սովորություն ուներ ամեն տեսակի առօրյա մանրուքների առիթով կարճ աղոթքով դիմել աստծուն և փոխով միմյուցաց:

— Տե՛ր աստված, այնպես արա, որ չդադարեմ նրան դուր գալուց:

Դուռը բացվեց, Ջիմը ներս մտավ և իր ետևից փակեց այն: Նրա դեմքը նիհար էր, մտահոգ: Հեշտ բան չէր քսաներկու տարեկան հասակում ծանրաբեռնված լինել ընտանիքով: Նրան արդեն վաղուց նոր վերարկու էր պետք, ձեռքերն էլ սառչում էին առանց ձեռնոցների:

Լորի հոտն առած սետերի⁵ պես Ջիմը քար կտրած կանգնած մնաց դռան մոտ: Այնպիսի արտահայտությամբ էր հայացքը հառել կնոջը, որ Դեղլան չկարողացավ հասկանալ և սարսափեց: Դա ոչ գայրույթ էր, ոչ զարմանք, ոչ հանդիմանանք, ոչ էլ սոսկում, ոչ մեկը այն զգացումներից, որ կարելի էր սպասել: Ջիմը պարզապես նայում էր, հայացքը չկտրելով նրանից, և նրա դեմքը չէր փոխում իր տարօրինակ արտահայտությունը:

Դեղլան վեր թռավ սեղանի մոտից և նետվեց դեպի ամուսինը:

— Ջիմ, սիրելիս,— գոչեց նա,— այդպես մի՛ նայիր: Մազերս կտրեցի ու վաճառեցի, որովհետև չէի դիմանա, եթե ոչինչ չունենայի քեզ նվիրելու Ճննդյան տոներին: Չես բարկանում, չե՞: Այլ կերպ չէի կարող: Մազերս շատ արագ են աճում: Դե, Ջիմ, շնորհավորի՛ր ինձ Ճննդյան օրվա կապակցությամբ, և արի ուրախ դիմավորենք տոնը: Եթե իմանայիր, թե ինչ հրաշալի, ինչ հոյակապ նվեր եմ պատրաստել քեզ համար:

— Մազերդ կտրե՞լ ես,— հարցրեց Ջիմը մի տեսակ ճիգով. թեև ուղեղը լարված աշխատում էր, բայց տակավին չէր կարողանում ըմբռնել այդ փաստը:

— Այո, կտրել և վաճառել եմ,— ասաց Դեղլան:— Բայց չէ որ դու, միևնույն է, կսիրես ինձ: Չէ որ չեմ փոխվել, չնայած կարճ են մազերս:

Ջիմը շվարած նայեց շուրջը:

— Ուրեմն հյուսերդ այլևս չկա՞ն,— հարցրեց նա անմիտ համառությամբ:

— Մի՛ փնտրիր, չես գտնի,— ասաց Դեղլան:— Չէ որ ասում եմ, որ վաճառել եմ, կտրել եմ ու վաճառել: Այսօր նավակատիք է, Ջիմ: Քնքուշ եղիր ինձ հետ, քանի որ հանուն քեզ եմ դա արել: Թերևս հնարավոր է հաշվել գլխիս մազերը,— շարունակեց նա, և նրա քնքուշ ձայնը հանկարծ լրջորեն հնչեց,— սակայն ոչ ոք, ոչ ոք չի կարող չափել քո հանդեպ ունեցած իմ սերը: Կոտլետները տապակե՞մ, Ջիմ:

Ջիմը դուրս եկավ ընդարմացած վիճակից: Նա գիրկն առավ իր Դեղլային: Համեստ գտնվե՞նք և մի քանի վայրկյան զբաղվենք որևէ կողմնակի առարկայի քննությամբ: Ո՞րն է շատ, շաբաթը ու՞ր դուլարը, թե տարին մեկ միլիոնը: Մաթեմատիկոսը կամ իմաստունը սխալ

⁴ Քոնի Այլենդ – կղզի Նյու Յորքի մերձակայքում, ուր ավանդաբար կազմակերպվում են զանազան ատրակցիոններ, թատերական ու համերգային ներկայացումներ:

⁵ Սետեր – երկարամազ որսորդական շուն:

կպատասխանեն ձեզ: Մոգերը թանկարժեք ընծաներ բերեցին⁶, սակայն մի բան չկար դրանց մեջ: Բայց այդ մշուշապատ ակնարկների պարզաբանումը հետո:

Ջիմը մի փաթեթ հանեց վերարկուի գրպանից և նետեց սեղանին:

– Սխալ չհասկանաս ինձ, Դեյլ, – ասաց նա: – Ոչ մի սանրվածք ու կտրված մազեր չեն կարող ստիպել ինձ, որ դադարեմ իմ Դեյլային սիրելուց: Սակայն բաց արա փաթեթը և այդ ժամանակ կհասկանաս, թե ինչու սկզբում մի պահ փոքր-ինչ ապշեցի:

Ձյունասպիտակ մատիկները թափով քանդեցին փաթեթի կապն ու թուղթը: Հետևեց հիացմունքի պոռթկում, որից անմիջապես հետո-ավաղ-իրար հաջորդեցին զուտ կանացի արցունքների հեղեղ ու հառաչներ, այնպես որ հարկ եղավ անհապաղ դիմել այն հանգստացնող միջոցներին, որ իր տրամադրության տակ ուներ տանտերը:

Սեղանին դրված էին սանրեր, մեկը՝ մազերը ետևում, մյուս երկուսը կողքերին հավաքելու համար: Դա այն նույն սանրերի հավաքածուն էր, որով Դեյլան, դիտելով Բրոդվեյի⁷ վրա գտնվող ցուցափեղկերից մեկը, զմայլվում էր: Կրիայի պատյանից պատրաստված հրաշալի սանրեր, անկյուններին փայլուն փոքրիկ քարեր ազուցված, որոնք Դեյլայի շագանակագույն մազերի գույնն ունեին: Դրանք թանկ արժեին, Դեյլան գիտեր այդ մասին, և նրա սիրտը հալումաշ էր լինում ու տոչորվում այդ սանրերը ձեռք բերելու անիրականանալի ցանկությունից: Եվ ահա դրանք իրենն են, սակայն այլևս չկան գեղեցիկ մազերը, որոնց զարդարեր դրանց բաղձալի փայլը:

Այնուամենայնիվ Դեյլան սանրերը սեղմեց կրծքին և երբ, վերջապես, ուժ գտավ բարձրացնելու գլուխը և արցունքների միջից ժպտալու, ասաց.

– Մազերս շատ արագ են աճում, Ջիմ:

Եվ հանկարծ վեր ցատկեց, ինչպես եռացրած ջրից վախեցած կատվիկ, ու գոչեց.

– Ախ, աստված իմ:

Չէ որ Ջիմը դեռ չէր տեսել նրա հրաշալի նվերը: Փուլթով բաց ափի մեջ նրան մեկնեց շղթան: Թանկարժեք փայլատ մետաղը ասես կայծկլտաց նրա բուռն ու անկեղծ ուրախության ճառագայթների մեջ:

– Մի՞թե հրաշալի չէ, Ջիմ: Ամբողջ քաղաքն են չափել, մինչև գտել եմ: Այժմ կարող ես օրը թեկուզ հարյուր անգամ նայել ժամացույցին: Ինձ տուր այն: Ուզում եմ տեսնել, թե ինչպես են համապատասխանում իրար:

Սակայն Ջիմը, ենթարկվելու փոխարեն, պառկեց բազմոցին, ձեռքերը դրեց գլխատակին և ժպտաց:

– Դեյլ, – ասաց նա, – ստիպված եմք առայժմ պահել մեր նվերները, թող միառժամանակ մնան: Առայժմ դրանք շատ լավն են մեզ համար: Ժամացույցը ծախեցի, որպեսզի սանրեր զնեմ քեզ համար: Իսկ հիմա, ըստ երևույթին, կոտլետներ տապակելու իսկական ժամանակն է:

Մոգերը, որոնք ընծաներ բերեցին մուրճ՝ մանկան համար, ինչպես հայտնի է, իմաստուն մարդիկ էին, զարմանալի իմաստուն մարդիկ: Հենց նրանք էլ մողա դարձրին Ծննդյան տոներին ընծաներ տալը: Եվ քանի որ նրանք իմաստուն էին, ապա նրանց ընծաներն էլ իրենց իմաստն ունեին. թեկուզ դրանք պիտանի էլ չլինեին, կփոխանակվեին նախապայմանի իրավունքով: Իսկ ես այստեղ ձեզ պատմեցի առանձնապես ոչ մի բանով աչքի չընկնող մի պատմություն ութդարանոց բնակարանում ապրող երկու անմիտ երեխաների մասին, որոնք ամենայն անկեղծությամբ իրար զոհաբերեցին իրենց ամենամեծ զանձը: Եվ թող սա օրինակ ծառայի մեր օրերի իմաստուններին, որ բոլոր նվիրատուներից ամենաիմաստունը այս երկուսն էին: Բոլոր նվիրատուներից կամ ընծա ընդունողներից

⁶ Մոգերը թանկարժեք ընծաներ բերեցին... - «Նոր կտակարանում» հիշատակություն կա այն մասին, որ Բեթհեդեմ քաղաքի մոգերը երկրպագում և ընծաներ (ոսկի, կնդրում, զմուռս) են մատուցում տիրամայր Մարիամին՝ Հիսուսին ծնելու համար (տե՛ս Մատթեոս, գլ. Բ):

⁷ Բրոդվեյ – փողոց Նյու Յորքում, ուր գտնվում են քաղաքի հիմնական թատրոնները, հուշանվերների խանութներ, սրճարաններ, ռեստորաններ:

ամենախմաստունները հենց սրանց նմաններն են: Ամենուրեք ու ամեն տեղ: Եվ մոգերը
կրակն են: